

VALLOMÁS

KOMLÓS ALADÁR

A NYUGAT KÖRÜL

Keresztury Dezső méltó szép ünnepi emlékezésé (Irodalomtörténet 1969/I. sz.) sok új és lényeges szempontból méltatta a *Nyugatot*, de a nevezetes folyóirat évfordulója talán indokolttá teszi, ha még néhány észrevétellel próbálok hozzájárulni a kérdés megvilágításához. Hiszen a viták és félreértések még mindig nem szűntek meg a *Nyugat* kialakulása, gárdájának összetétele és törekvései körül. Abban teljes az egyetértés, hogy huszadik századi irodalmi megújulásunk határköve. De nem fölösleges rámutatni, hogy nem egyedüli végrehajtója, sőt nem is kezdeményezője. Arra már korábban felfigyeltünk, hogy zenei megújulásunk Bartók és Kodály révén 1905–6-ban kezdődik. De ezzel csaknem egyidőben színházi és képzőművészeti érdeklődésünk is a nyugati modernség felé fordul: 1904-ben nyitja ki kapuit a Thalia; 1906-ban a Rippl-Rónai József retrospektív kiállítása, majd a Gauguin-kiállítás, 1907-ben. Csáth Géza visszaemlékezése szerint láttunk Meunier-szobrokat, Beardsley-rajzokat, Gauguin-képeket, Wedekind-darabokat, Hauptmann, D'Annunzio, Wilde, Ibsen, Maeterlinck fokozott erővel vonultak fel a színpadon. (Idézi Demény János: *Éjszakai esztétizálás* — Kortárs, 1967.) S az irodalomban is jelentkeztek az előőrsök. Téves azonban az a felfogás, mely egy folyóiratot aszerint tekint a *Nyugat* elődjének, hogy szerkesztője volt-e Osvát Ernő (akire még visszatérek) vagy sem. A *Nyugatot* lehet szűkebb értelemben venni, pusztán a folyóiratot értve alatta, s lehet tágabb értelemben, mint a századeleji irodalmi megújulást szolgáló lapok összességét, csak úgy nem, hogy a *Nyugat* mindaz és csak az, amit Osvát Ernő szerkesztett. Hiszen az utóbbi eset-

ben 1929-ben, Osvát halálával a *Nyugat* létét le kellene zárunk. Az át-nem-gondoltság példája a *Nyugat* repertórium, mely az elődök közé sorolja az 1902-es *Magyar Géniuszt*, amely állomás ugyan Osvát szerkesztői pályáján, de még semmi sem mutat benne a *Nyugat* szelleme felé, mert az ósdi tehetség-telenség iszapjában itt-ott felcsillanó néhány friss név mit sem változtat a lap általános szürkeségén; de odaszámítja a *Magyar Csillagot* is, amely tíz évvel Osvát halála után indult meg. Nem vesz viszont tudomást a bibliográfia a *Renaissanceról* (ahol többek közt Ady *Petőfi nem alkuszikja* megjelent), nem, mert azt nem Osvát szerkesztette. Nem eszmél rá, hogy az új szellem és az új nevek mennyivel inkább jelen vannak Bródy Sándor 1903-as *Jövendőjében*, az 1905-ös *Budapesti Naplóban*, melynek szerkesztőségében Ady, Biró Lajos, Kosztolányi, Thury Zoltán, stb. dolgoznak, s 1906-tól a *Huszadik Században*, amelyet Jászi Oszkár és csoportja ebben az évben ragad ki Andrassy Gyuláék kezéből. S fel kéne figyelni végre az eddig észre nem vett *Magyar Szemle* c. „katolikus” hetilapra, amely 1906-os évfolyamában, korábbi klerikalizmusával, sőt minden felekezetiességgével szakítva, programszerűen egy új költőgárda fórumává vált, amennyiben nem alkalmilag, hanem állandóan közölte Kosztolányi, Csáth Géza, Juhász Gyula, Bodor Aladár, Dutka Ákos, Harsányi Kálmán, az akkor még meg nem alkuvó Hevesi Sándor, Kárpáti Aurél stb. írásait, lelkes cikkben síkraszállt Ady *Új Versekje* mellett, s elsőnek, valóságos különszámban mutatta be Babits Mihályt (más táplálékhoz szokott előfizetői hamar ott is hagyták). S nemcsak a *Nyugat* folyóirat elődei körül van homály, de egyszerűsíteni szokás azt is, hogy kik a *Nyugat* íróinak előfutárai. Akik ugyanis a *Nyugatban* a realizmus fórumát vélik látni, csodálkozva hiányolják benne Tolnai Lajos, Iványi Ödön, Thury Zoltán pusztá említését is. De a *Nyugatnak* — bár a társadalomnak a korábbinál bátrabb bemutatására is törekedett — főképp a lélek mélyebb indulatainak és finomabb rezdüléseinek kifejezése volt a célja, s közelebb állt hozzá Komjáthy Jenő, mint Tolnai Lajos.

Többszörös a félreértés magának a *Nyugat*nak kialakulására nézve is. Nem egy helyen olvasható, hogy az egész megújulás a munkásmozgalom megerősödése hívta életre. De ez legföljebb félig ha igaz. Mert ha látjuk, hogy az irodalmi megújulással rokon szellemű színházi és képzőművészeti jelenségek inkább individualizmust, mint kollektívizmust és szocializmust sugároztak, hogy Babits, Juhász és Kosztolányi levelezésében a szocializmus szele sem érzik, hogy a *Szerdából* és *Figyelőből* nem kevésbé hiányzik minden politikai törekvés, mint a *Magyar Szemléből* és a *Tűzből*, hogy *A Hét* 1906-tól (Ignotus kilépésétől kezdve) éppenséggel konzervatív irányba fordul, kételkedni kell a megújulás kizárólagosan progresszív politikai eredetében.

Mi idézte hát elő? Visszhangja, továbbbrezsgálása volt annak a nagy átalakulásnak, amely nyugaton naturalizmus, impresszionizmus, szimbolizmus stb. formájában a század utolsó harmadában megindult, s ott modernisme, art nouveau, Bécsben pedig szecesszió összefoglaló néven ismeretes (amely név átvétele nálunk annál indokolatlanabb, mert új költőink és kritikánk érdeklődése és figyelme sokkal inkább a francia és angol irodalomnak szólt, mint a bécsinek), s amelynek legjellemzőbb vonásai az újszerű művészi eszközök keresése, a múlt megtagadása, a legfrissebb jelen kifejezni akarása, az egyéniség jogának kidomborítása. A XIX. század második felében nyugaton a művész felismerte az ott már elterpeszkedő burzsoázia életének sivárságát, míg keleten a hatalmában és önérzetében izmosodni kezdő értelmiség még a rég esedékes polgári átalakulás végrehajtását sürgette. A nyugati modernség ezért arisztokratikus finomságokra vágyott, művészettel és filozófiával táplálkozott, míg a kelet-európai modernség főképp feudalizmus-ellenes, parlag-ellenes irányzat, s akkor is van némi öntudatlan politikai tartalma, ha látszólag csak új szépségeket keres. Különösen így volt ez nálunk, ahol Ady jelenléte olyan sugárzást bocsátott ki magából, hogy hiába volt a szomszédos hasábokon bárminő művészkedés és dekadencia, a *Nyugat*ban minden írás több-kevesebb forradalmi bélyeget kapott. A

századvégi újdonsült magyar polgárság, mint szemére szoktuk vetni, még a dzsentrit utánozta, — századunk elején azonban kialakult itt egy haladó értelmiség, mely a nálunk még uralkodó, úgynevezett népnemzeti kultúrát avultnak, szűknek, idegennek érezte, s az új irányok által hirdetett gondolati és kifejezési szabadságtól remélte a maga külső-belső életének megnyilatkozását. Így a mi *Nyugatunk* Janus-arcú, több értelmű mozgalom, van benne nyugatos dekadencia, de harcos, progresszív indulat is. Stílus is többféle található lapjain, s elsietett dolog csak stilromantikát látni benne. Íróinak meg van engedve, hogy tetszésük szerinti oldalról és eszközökkel világítsák meg a világot. A *Nyugat* szívesen fogadja a naturalizmus nyersségét (mert új és meghökkentő), de inkább szíve szerint való Krúdy Gyula antinaturalista költőisége (bár a *Szindbád* költője ritkán látogatta a *Nyugatot*). Babits a „csizmaszagú népiciség”-et és a műveletlenséget utálja, Ady a feudális úrit gyűlöli, de ő is fájlalja, hogy közszellemünkben hiányzik az esztétikai fogékonyság, Kaffka Margit viszont a furcsa, új fajta versek által megdolgozott lelkek termőföldjétől a politikai vagy társadalmi forradalmakat reméli. Babits látja a kettő egységét; azt írja, hogy nemzedékünk esztétikai igényességében valahogy mind baloldaliak, azaz ellenzék voltak, „lázadók és forradalmárok még akkor is és akkor leginkább, mikor leghívebben fogóztunk a régi magyar hagyományok gyökereibe”. (*Nyugat*, 1932. I. 70.) Úgy volt, ahogy Ignotus írta: A szabadságmozgalmak összefüggnek, s aki az irodalmi szabadságért harcol, az a nemzet szabadságának is katonája. Művészi modernség és társadalmi haladás egymásba fogózva kölcsönösen emelték hát egymást. A társadalmi harc lendületet és bátorságot adott a művészi önkifejezés erejének, emez viszont felszabadítólag hatott a politikai gondolkodásra, az új jelzők és hangulatok eltávolítottak a dohos múlttól s előkészítettek a forradalomra.

El kell ismerni, hogy Ignotus, Osvát, Babits, Kosztolányi csak az író szabadságát követelték. Ignotus nem taktikából hajtogatta, hanem őszintén vallotta, hogy a *Nyugat* csak az

irodalom autonómiájának védelmére létesült, Osvát apolitikus ember volt, s Babits sokáig nem jutott ki a művelt konzervativizmus légköréből. A polgári radikálisok pártja érthetően érezte úgy, hogy a *Nyugat* megcsalta várakozásait. Bár ne feledjük el azt a kevésbé ismert tényt, hogy a *Nyugat* azért is keveset foglalkozott politikával, mert az egykorú magyar sajtótörvény meggátolta ebben. Türelmetlenül baloldali irodalomtörténészek kaján örömmel szokták idézni Adynak egy 1908-as leveléből, hogy: „De tudod-e te, hogy nekem még a *Nyugatban* sem lehet mindent megírnom, mert megcenzúráznak ott is?” Ezek az irodalomtörténészek nem tudják, hogy a *Nyugat* csak 1916-ban tette le a politikai folyóiratok számára kötelező óvadékot, s csak ettől kezdve volt olyan helyzetben, hogy „egyenest követheti politikai érdeklődését, nem kényszerül azzal, mint eddig, a tudományos vagy társadalmi érdeklődés kerülőútjára”. (Ignotus: *Bejelentés.*) Így hát nem az a feltűnő, hogy Ady némely cikke nem jelenhetett meg a *Nyugatban*, hanem az, hogy némely forradalmi indulatú verse ott napvilágot láthatott. De ismétlem, ha a *Nyugat* íróinak egy csoportja csak kulturális megújítást akart is, azt a meglevővel való szakítás olyan lázadó hevével tette, hogy ez öntudatlanul társadalmi szakítást is rejtett magában. Mivel pedig az uralkodó közszellem a kulturális és a társadalmi megújulásnak egyaránt útját állta, ezeknek előbb-utóbb össze kellett fogniok, s különbségeik elhalványodtak a közös ellenség előtt. A polgári elit annál könnyebben kezdet foghatott a szocialista elittel, mert a vagy magyartalan vagy parlagi arisztokráciában nem találhatott dekadens finomságokat, s a mi gyenge polgárságunknak a proletariátus még nemcsak a politikai harcokban nyújthatott támaszt, hanem az áhított magasabb műveltséget is a proletariátus segítségével remélte elérni.

Az együttthaladásra rendelt két irányzat egy darabig idegenül méregeti és olykor félreérti egymást, sőt olykor önmagát is. Hiszen felemás mozgalom voltak, s hol a kulturális, hol a szociális haladás vágya erősebb bennök. Így történhetett, hogy míg a haladó katolikus *Magyar Szemle* tapsol Ady Endré-

nek és keblére öleli Babitsot, a szocialista *A Munka Szemléjében* Pogány József s a *Népszavában* Csizmadia Sándor és Somogyi Béla még elutasítja Adyt, Bresztovszky Ernő pedig Babitsot. De ez csak pillanatnyi önféltreértés volt; Ady katalizátorként hatott, fellépése után a mozgalom hamarosan jobban megértették magukat, a szabadabb gondolkodású szocdemek csakhamar rájöttek, hogy a modernnek „dekadenciája” szellemeket megmozgató, végeredményben tehát őket segítő irányzat, a katolikus egyház pedig bezárkózott s Ady ádáz ellensége lett.

1905-ben megtörtént a két vonal: a művészi és a társadalmi megújulás részleges találkozása. Bár a két mozgalom nem ismerte fel azonnal testvér voltát, a közeledés és kézfogás mégis szükségszerű volt, mert a művészi újat és a társadalmi haladást két rokon szellemű és egymással rokonszenvező réteg kívánta: a radikális polgárságnak valamivel számosabb, a proletariátusnak kisebb számú elitje. Ezt az összeolvadást ma már rég úgy megszoktuk, hogy magától értetődőnek tekintjük, holott nem volt az. Babits és Kosztolányi 1906-os leveleikben még utálkozva beszélnek a zsidónak vélt „magyartalan” Adyról. Irodalmi megújulásunk nagy szerencséje, hogy hamarosan felismerték rokonságukat, vagy legalábbis irodalompolitikai összetartozásukat a közös ellenség, a szellemi begyöpösödöttség elleni harc, a kulturális felfrissülés szükségessége alapján, s együtt léptek fel *A Holnap*, majd a *Nyugat* dobogóján. De szétválasztásukra évtizedek óta történnek kísérletek: Bresztovszkyék Adyt a „dekadens” Babits Mihálytól, Horváth János forradalmi társaitól (csak tudnánk, ki volt forradalmibb Adynál?), újabban a forradalmár Adyt az állítólag l’art pour l’art-os szárnytól. (Pedig a l’art pour l’art itt nem igazi. Csak menlevél, mentesítés a politikai szolgálattól, jogosítvány mindenféle lelki, szellemi, nyelvi kalandra.) Lehet, hogy az összefogás nélkül Babits, Kosztolányi s néhány társuk az első meghökkenés leküzdése után csendben bevonulhattak volna a hivatalos Magyarország kegyeibe (mint utóbb a Kisfaludy Társaságba), s Ady, ha roppant vehemens támadásával hamar

be is törte a közöny kapuját, végeredményben megnehezítette társai bejutását a vár belső övezetébe. Az irodalompolitikai káosz eloszlása részben a két haladó vonal fő képviselői okosságának köszönhető, de részben az ellenség elvakultságának is. Rákosi Jenő ugyanis nemcsak Adyt támadta, hanem Babitsot is, s így nem lehetett többé félreértés: a társadalmi és művészi forradalom hívei egy seregbe egyesültek, s a reakció különböző (politikai, vallási, művészi) csoportjai ugyancsak egységesen szálltak szembe velük. A *Nyugat*nak eredendő belső kettőssége magyarázza, hogy mindmáig kétfelől támadják s híveinek kétfrontos harcot kell vívniük: egyfelől a társadalmi konzervativizmus ellen, amely sokallta benne a forradalmiságot s benne látta, mint Szekfü és Horváth János, a 18-as forradalomnak és Magyarország összeomlásának előidézőjét, másfelől a baloldali türelmetlenség ellen, amely kevesli radikalizmusát.

A *Nyugat* irodalompolitikai elveit Ignotus fogalmazta meg. Mivel a fennforgó körülmények közt még irodalmi szabadságharcot kellett vívni, Ignotus főképp az irodalom autonómiájának jogát hangsúlyozta, s Osvát ezt az új tehetségek kockázatos, merész felfedezésével egészítette ki. Osvát megvesztegethetetlen jelleme, apostoli buzgalma, rugalmas művészi fogékonysága, amely fiatal kora, a 90-es évek íróitól eljutott Babits, sőt Kassák elfogadásáig és a fiatal Illyés korai felismeréséig, szenvedélyes érdeklődése a lappangó tehetségek iránt, készsége kaput nyitni minden új egyéniségnek látszó ígéretes író előtt, egy irodalmi megújulás sorsküldötte, a *Nyugat* pótolhatatlan szerkesztőjévé tették. A *Nyugat* egykori munkatársai helyesen döntöttek, mikor határozottan nemet mondtak Hatvany Lajos jószándékú követelésére, hogy a *Nyugat* nagyobb presztízse érdekében hagyják abba a névtelen írók felfedzését, s helyettük Gárdonyi és Bródy bevonásával teremtsenek Adynak díszesebb környezetet. S ezt 1911-ben, alig három évvel a *Nyugat* megindulása után! A munkatársak azonban átértékelték, hogy a *Nyugat* csak akkor töltheti be irodalomtörténeti szerepét, ha megmarad az „új tavaszi seregszemle” fórumának, s ha az exkluzivitás előkelő is, a *Nyugat* nem szalon

kíván lenni, hanem barrikád. Mint tudjuk, a történelem Osvátot igazolta, a *Nyugat* az ő szerkesztői elveit követte halála után, Móricz, Babits, majd Illyés alatt is, s a *Nyugat* annak következtében nyerte el jelentőségét és páratlan tekintélyét, hogy nem tekintélyekre vadászott, hanem tehetségekre, s megnyílt a második, sőt harmadik nemzedék előtt is.*

S míg Hatvany a permanens felfedezést, a folytonos kísérletezést vetette Osvát szemére, Bori Imre, az újvidéki egyetem nagy tudású magyar irodalomtörténésze azt hangoztatja, hogy a *Nyugat* szimbolizmusa már elkésztett volt az egykorú francia irodalomhoz képest, s Kassák Lajos *A Tett* című folyóiratának nagyobb az irodalomtörténeti jelentősége. De hát mivel méri Bori Imre egy folyóirat jelentőségét, ha a *Nyugat* fölé helyezi *A Tettet*, amely Kassákon kívül egyetlen tehetséges író sem adott?

* Annak megvilágítására, hogy Osvát egyáltalán nem volt könnyelmű és balkezes felfedező, tanulságos megismerni, kik voltak azok az írók, akiket a *Nyugat* 1911–12-ben, a kérdéses években közölt. Ime, a szakírókon kívül: Ady, Ambrus, Babits, Balázs Béla, Dienes Valéria, Elek Artúr, Feleky Géza, Hatvany Lajos, Bálint Aladár, Bárdos Artúr, Ignotus, Krúdy, Laczkó Géza, Lengyel Géza és Menyhért, Móricz, Oláh Gábor, Pásztor Árpád, Schöpflin, Szabó Dezső, Szép Ernő, Szini Gyula, Turóczi József, Barta Lajos, Bán Ferenc, Bródy Miksa, Füst Milán, Jász Dezső, Kaffka Margit, Karinthy Frigyes, Kádár Erzsébet, Kuncz Aladár, Milotay István, Nagy Lajos, Nagy Zoltán, Szomory, Tersánszky, Tóth Wanda, Turcsányi Elek, Gellért Oszkár, Heltai Jenő, Jászay-Horváth Elemér, Kemény Simon, Lányi Sarolta, Mindszenti István, Peterdi István, Szilágyi Géza, Telekes Béla, Rozványi Vilmos, Erdősi Dezső, Kernách Ilona, György Mátyás, Várady István, Kéri Pál, Molnár Antal, Szász Zoltán, Újhelyi Nándor, Gordius László, Garami Árpád, Réti Ödön, Térey Sándor. A legtöbb név, mint látjuk, azóta többé-kevésbé ismertté vált. Ha nem mind váltotta is be a hozzá fűzött reményt, tudnunk kell, hogy egyik-másik korán meghalt vagy lelkileg eltorzult, s a művészi tehetség fejlődése kiszámíthatatlan. De ha megnézzük az elhullottak írásait, el kell ismernünk, hogy mindegyik érthetővé teszi Osvát várakozásait. Igaz, Gárdonyi nagyobb tehetség volt, mint Bán Ferenc. De egy irodalmi megújulás vezetőjének 1911-ben nem inkább kötelessége volt-e, hogy kaput nyisson az újat ígérő Bán Ferencnek, mint az újat akkor már rég nem ígérő Gárdonyinak?

S vajon egy mű lényege az „irányzatában” van? Az irodalom pedig irányzatok versenyfutása? Nem érti Adyt, aki csak azt látja, hogy gyakran szimbolista eszközökkel dolgozott, de azt már nem, hogy istenről, nemzetről, szerelemről való fel-fogása milyen lényeges új elemeket hozott a szimbolizmushoz képest. S vajon minden író Párizshoz tartozik igazodni, mint valami irodalmi Greenwich-hez, nem pedig saját nemzete társadalmi lehetőségeihez és igényeihez? Aki Adynak elkésett-séget vet szemére, számon kívül hagyja, hogy így is egy elő-nem-készült világba robbant bele, s előbb jönnie történelmi lehetetlenség lett volna. Nem ő késett el tehát, hanem a magyar világ, ugyanúgy, mint — amennyire megállapíthatom — a cseh, román, szerb-horvát költészet, ahol az avantgard szintén csak megkésve jelentkezett. Ha költészetünk késik, ezen csak úgy segíthetünk, hogy társadalmunkat siettetjük, nem a tükörképét. Vagy értelmes dolog-e a felépítményt elítélni az alap mulasztása miatt? Holmi talajtalan utánzás talán jobb lett volna, mint a magyar életből, helyzetből és hagyományokból fakadó költészet? A francia divatot importálni kell akkor is, ha senki sem tart igényt rá? Rázzuk le almafánkról a vackort, mert Olaszországban már megérett a narancs? A magyar irodalmi életet csak abban az esetben terhelné mulasztás, ha jelei volnának, hogy a helyzet már korábban érett volt egy modern magyar folyóirat megszületésére, csak bába híján nem jött a világra. De tudjuk, hogy az ellenkezője történt.

A hivatalos irodalom diktatúrája évtizedekig elzárt a nyugati világtól, s így századunkba Dévénynél egyszerre tört be naturalizmus, impresszionizmus, szimbolizmus, szocializmus. A *Nyugatban* „összeszaladt őszi, téli, tavasz, nyári”. Ezért bajos róla egységes jellemképet adni. De ma már nem szorul cáfolatra a sokáig hangoztatott vád, amely liberális polgári fertőt látott a folyóiratban. Ma már nyilvánvaló, amit a politikai türelmetlenség nem akart észrevenni: hogy a *Nyugat* nemcsak művészibb, hanem tartalmasabb és mélyebb is, mint a problémátlanul gügyögő népnemzetiek voltak, eszközeinek

újszerűsége önkéntelenül a politikai forradalmat is előkészítette, nyugatossága a magyar nemzeti kultúrának és jellegnek gazdagodására szolgált, s amire máig sem igen figyeltek fel, a nyugatos törekvés mellett a nemzeti jelleg megőrzésének tudatos vágya is ott élt benne. Vitát folytathatunk egyik-másik írójával, elítélhetjük némely nézetüket és botlásukat, de aligha van köztük olyan, akitől megtagadhatnánk becsülésünket és szeretetünket.